Юридичні науки

УДК 349.6

Приліпко Віта Валеріївна
студентка
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ДОВКІЛЛЯ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Анотація. *У статті здійснено порівняльний аналіз кримінально-правових норм діючого законодавства України щодо екологічних злочинів із законодавством країн Європейського Союзу (далі ЄС). Акцентується увага на тому, що аналогічних зазначеним нормам в українському кримінальному законодавстві немає. Автор також аналізує модельні кримінально - правові норми ЄС у сфері охорони довкілля. В результаті проведеного дослідження сформовано висновок щодо необхідності удосконалення вітчизняного законодавства у сфері кримінально-правової охорони довкілля із урахуванням позитивного досвіду країн ЄС.*

Ключові слова: *охорона довкілля, екологічні злочини, кримінальна відповідальність.*

На сучасному етапі розвитку України варто звернути увагу, що кризові ситуації в екологічній сфері лише поглиблюються. Зокрема, це має місце через недостатність впливу держави на осіб (як фізичних так і юридичних), що власними діями лише погіршують становище навколишнього природного середовища. А тому необхідним постає питання посилення відповідальності за завдання шкоди природному середовищу, зокрема, шляхом криміналізації окремих діянь.

Серед найважливіших завдань, наразі, є розробка напрямів кримінально-правового захисту довкілля. А тому актуальним є дослідження кримінального законодавства зарубіжних країн. До того ж, враховуючи інтеграційні процеси України до членства в Європейському Союзі, особливої ваги набувають документи компетентних органів Союзу, тому їх також необхідно дослідити.

Одним із завдань кримінального законодавства, визначених ст. 1 Кримінального кодексу України (далі − КК), є правове забезпечення охорони довкілля. Дієвість такої охорони залежить, у тому числі, й від наукової обґрунтованості відповідних правових норм. Особливу значимість набувають проблеми якісної складової кримінально-правових норм, що має забезпечуватись сукупністю вимог, які складають законодавчу техніку, як систему вироблених теорією та практикою правил, прийомів і засобів створення ефективних за формою та досконалих за змістом законів.

Враховуючи зазначене, особливого значення в процесі вдосконалення кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за вчинення екологічних злочинів, мають так звані компаративні дослідження, в яких застосовується переважно порівняльний метод. За словами М.І. Бажанова, застосування цього методу дає можливість оцінити ті чи інші норми кримінального права країн зарубіжжя на предмет їх використання в нашому законодавстві. Звичайно, не йдеться про повне перенесення іноземного права на наш ґрунт, що неприпустимо, але окремі його положення може бути сприйнято [1, с. 24].

Досліджуючи кримінально-правові норми країн Європейського Союзу, варто зауважити, що згуртування їх в окремому розділі кримінального кодексу характеризується надзвичайною різноманітністю: групи злочинних діянь, що посягають на довкілля, виділяються в окремі розділи (або глави, пункти тощо) Особливої частини кримінальних кодексів багатьох європейських держав [2, с. 256].

Наприклад, у Кримінальному кодексі Іспанії у розділі XVI «Про злочини, пов'язані з управлінням територіями і захистом історичної спадщини і навколишнього середовища» передбачені глави: III «Про злочини проти природних ресурсів і навколишнього середовища» і IV «Про злочини, пов'язані з охороною флори і фауни». Варто відзначити певні особливості їх конструкції:

1) вони сформульовані в узагальненому вигляді (одна норма передбачає відповідальність за посягання на декілька елементів навколишнього середовища);
2) ознаки об'єктивної сторони зазначених норм характеризуються доволі високою деталізацією.

Наприклад, ст. 325 передбачає кримінальну відповідальність для того, «хто, порушуючи закон та інші загальні положення про захист навколишнього середовища, спровокує або прямо чи побічно здійснить випромінювання, проливання, опромінення, витяг або екскавацію, знесення, шум, вібрацію, вилив або зберігання в атмосфері, землі, надрах або наземних, морських або ґрунтових водах, включаючи міжкордонні території, збирання вод (каптаж), що може заподіяти істотне порушення рівноваги в природних системах» [3]. На зазначеному прикладі якраз і проявляються зазначені вище конструктивні особливості: в статті виокремлюється багато різних об'єктів посягання, а також наводиться вичерпний перелік діянь, якими виконується об'єктивна сторона зазначеного складу злочину.

Окремою нормою (ст. 326) визначено обставини, при наявності яких «покарання призначається на один ступінь вище, незалежно від покарання, яке ще може бути призначено за цим кодексом». До таких обставин віднесено: виробництво або діяльність, що існує підпільно без розпорядчого дозволу і схвалення в адміністративному порядку на її здійснення; невиконання розпорядження адміністративної влади про стягнення або про

тимчасове призупинення діяльності, описаної в попередній статті; фальсифікація або приховування інформації щодо аспектів, пов'язаних із навколишнім середовищем; створення перешкод для контролюючої діяльності адміністрації; створення ризику незворотних ушкоджень або катастрофи; проведення незаконного зливу води під час обмежень [3].

До того ж Кримінальний кодекс Іспанії передбачає покарання за екологічні злочини, в яких поєднується позбавлення волі з альтернативними покараннями, а також можливість накладення додаткового покарання. Зокрема, для зазначеної ст. 325 це тюремне ув'язнення на термін від шести місяців до чотирьох років, штраф на суму від восьми до двадцяти чотирьох місячних заробітних плат і позбавлення права займатися певною професією або діяльністю на строк від одного до трьох років.

Окремо варто звернути увагу на встановлення градації покарання залежно від форми вини. Так, ст. 331 містить вказівку такого змісту: «За діяння, передбачені в цій главі, покарання призначається на один ступінь нижче, якщо вони були вчинені з грубої необережності» [3].

Основним джерелом кримінального права Федеративної Республіки Німеччини (ФРН) є Кримінальний кодекс або Кримінальне укладення (Strafgesetzbuch) від 15.05.1871 року в редакції від 13.11.1998 року [4].

Внаслідок виникнення суспільної необхідності криміналізації нових видів суспільно небезпечних діянь, в тому числі екологічних злочинів, були внесені істотні зміни законами від 28.03.1980 року «Про злочинні діяння проти оточуючого середовища» та від 27.06.1994 року «Про боротьбу зі злочинністю, пов'язаною з посяганнями на навколишнє середовище» до §§ 321–330 колишнього розділу 28 кодексу [5].

Чинна редакція Кримінального Кодексу ФРН містить розділ 29 під назвою «Злочини проти природного середовища», який об'єднує 13 параграфів, з яких тільки 10 спрямовані на захист природи, а три − носять «технічний» характер: визначають загальні поняття Розділу 29,

передбачають підставу звільнення від відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям , вилучення предметів і засобів вчинення злочину [4].

В Кримінальному Кодексі ФРН встановлюється диференційована відповідальність за посягання на окремі елементи навколишнього середовища, що якісно вирізняє конструкцію кримінально-правових норм від тих, які містить Кримінальний кодекс Іспанії. Так, наприклад, §§ 324-326 містять склади злочинів, пов'язаних із забрудненням водойм, ґрунтів і повітря [4]. Тобто об'єкти закріплених складів злочинів, по суті, є простими (передбачається посягання лише на один об'єкт). До того ж значна частина складів щодо злочинного забруднення навколишнього середовища сконструйовані як делікти небезпеки (тобто йдеться про створення загрози настання небезпечних наслідків).

Необхідною вимогою при оцінці такої небезпеки, як кримінально-караної, повинна бути реальність і очевидність загрози заподіяння шкоди. Саме реальна загроза є відображенням майбутнього ймовірного злочинного результату. При цьому негативні наслідки не настають лише завдяки своєчасно вжитим заходам або в силу інших обставин, які не залежать від волі винної особи [6, с. 57].

Проте деякі склади злочинів сконструйовані як формальні (тобто для притягнення винної особи до відповідальності не є необхідності у настанні суспільно небезпечних наслідків). Так, відповідно до диспозиції § 324 «Забруднення водойм» покарання покладається на того, хто незаконно забруднює водойму або іншим чином невигідно змінює її властивості. Для застосування норми не потрібно доводити заподіяння шкоди водним об'єктам. Достатньо встановлення факту забруднення водного об'єкту з порушенням правил, закріплених в інших природоохоронних законах, зокрема, в Законі про організацію водного господарства, Законі про порядок отримання дозволів на скидання стічних вод у водні об'єкти. Як

наголошується в спеціальній літературі, підставою відповідальності є систематичний (регулярний) процес забруднення стічними водами [7].

Щодо криміналізації небезпечного впливу на навколишнє середовище шумів та вібрацій, то варто звернути увагу, що відповідальність за такі діяння у Кримінальному кодексі Іспанії встановлюється загальною нормою (ст.325) [3], а в Кримінальному кодексі ФРН містить окрему норму − § 325a «Створення шуму та вібрацій і вивільнення неіонізуючого випромінювання». Відповідальність несе особа, яка при експлуатації установки, особливо виробничого агрегату або машини, порушуючи адміністративно-правові обов'язки, створює шум, який може поза прилеглої до установки території заподіяти шкоду здоров'ю іншої людини [4].

Слід зазначити, що аналогічних зазначеним нормам в українському кримінальному законодавстві немає. Вбачається доцільним звернути увагу на необхідність криміналізації подібних діянь у вітчизняному законодавстві, адже світова екологія потребує спільного захисту усіма країнами.

В аспекті інтегрування України до складу країн-членів Європейського Союзу, варто зважати на модельні кримінально-правові норми, як на фактор, що зумовлює уніфікацію та універсалізацію кримінального законодавства країн ЄС у сфері охорони навколишнього середовища. Зокрема, серед актів, що передбачають прийняття модельних норм, як інструменту координації та зближення національних законодавств, варто відзначити Рамкове рішення Ради ЄС 2003/80/JHA від 27 січня 2003 року «Про кримінально-правову охорону навколишнього середовища» [8], яке було прийняте з урахуванням Конвенції Ради Європи від 4 листопада 1998 року «Про кримінально-правову охорону навколишнього середовища».

Важливою перевагою таких норм є те, що вони розраховані на випереджаюче регулювання, адже вони регламентують питання, які не в повній мірі розроблені в національних законодавствах. Тому модельні

норми можуть виконуватися не тільки з метою уніфікації національного законодавства, а й його удосконалення. Як глобальні стандарти або інструменти для їх створення, модельні норми допомагають виявити деформації чинного національного законодавства, а також створити засоби протидії впливу консервативних і кон'юнктурних чинників.

У цьому контексті Рамкове рішення Ради ЄС «Про кримінально-правову охорону навколишнього середовища» визначає такі умисні злочини:

а) вивільнення, емісія або внесення великої кількості речовин або іонізуючої радіації в повітря, ґрунт або воду, що стала причиною смерті або заподіяло серйозної шкоди здоров'ю людини;
б) протиправна вивільнення, емісія або внесення великої кількості речовин або іонізуючої радіації в повітря, ґрунт або воду, що спричинило їх суттєве погіршення або створило умови для такого погіршення, або стало при- чиною смерті або серйозної шкоди здоров'ю людини або об'єктів, які захищаються (в т. ч. пам'ятників культури), власності, тварин або рослин;
в) протиправне утилізація, переробка, зберігання, транспортування, експорт або імпорт відходів, яке стало причиною смерті або серйозної шкоди здоров'ю людини, або значної шкоди стану повітря, ґрунту, води, тваринного або рослинного світу;
г) протиправне введення в експлуатацію фабрик, здійснюють небезпечну діяльність, незалежно від введення їх в експлуатацію, заподіює або створює загрозу заподіяння смерті або серйозної шкоди здоров'ю людини, або значної шкоди стану повітря, ґрунту, води, тваринного або рослинного світу;
д) протиправні виробництво, переробка, зберігання, використання, транспортування, експорт або імпорт матеріалів, що розщеплюються або інших небезпечних радіоактивних речовин, викликало або здатне

стати причиною смерті або серйозної шкоди здоров'ю людини, або значної шкоди стану повітря, ґрунту, води, тваринного або рослинного світу;

е) протиправне утримання, піймання, заподіяння шкоди, вбивство або торгівля видами дикої флори і фауни або їх частиною, що захищаються національним правом з метою недопущення їх вимирання;

ж) незаконна торгівля озоноруйнуючими речовинами.

У статті 3 Рішення покладає на державу обов'язок визнати злочинами такі ж дії, вчинені з необережності [8].

До того ж задля вдосконалення кримінально правових норм на рівні ЄС та країн-членів було прийнято Директиву Європейського парламенту та Ради від 19 листопада 2008 року "Про охорону навколишнього середовища кримінальним правом» [9]. Держави-члени взяли на себе зобов'язання щодо проведення змін до свого національного законодавства, які стосуються кримінальної відповідальності юридичних осіб, відповідальності за підбурювання і пособництво, введення нових складів злочинів (в тому числі за торгівлю екземплярами охоронюваних видів флори і фауни, їх частинами та продуктами, поведінку, що призводить до знищення природних середовищ існування на охоронюваних територіях, виробництво, ввезення, вивезення, введення в обіг або використання речовин, що знищують озоновий шар) і уточнення вже існуючих кримінально-правових заборон, що стосуються поводження з відходами, небезпечними речовинами т. д. [9].

У той же час п. 12 преамбули Директиви свідчить, що вона передбачає мінімальні правила, і держави-члени вільні у прийнятті та збереженні більш строгих правил щодо ефективної кримінально-правової охорони навколишнього середовища (наприклад, конструювання складів відповідних норм не тільки матеріальні , але формальні, або як делікти небезпеки) [9].

З метою реалізації положень Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і ЄС було розроблено План дій «Україна – Європейський Союз», схвалений Кабінетом Міністрів України 12.02.2005 р. і Радою з питань співробітництва між Україною і Європейським Союзом 21.02.2005 р. В якому відмічено, що його імплементація допоможе реалізації положень Угоди про партнерство та співробітництво як діючої основи співробітництва України та ЄС та сприятиме і підтримуватиме мету України щодо подальшої інтеграції до європейських економічних та соціальних структур. Імплементація Плану дій значно наблизить українське законодавство, норми та стандарти до законодавства Європейського Союзу [10].

Цей План дій встановлює комплексний перелік пріоритетів, як в рамках, так і поза рамками Угоди про партнерство та співробітництво. Він охоплював часові рамки у три роки. П. 16. розділу 2.5 Плану дій «Україна – Європейський Союз» наша держава зобов'язується вживати заходів для запобігання погіршенню стану навколишнього середовища, захисту здоров'я людей, досягнення раціонального використання природних ресурсів, відповідно до зобов'язань Йоханесбурзького саміту [10].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Внаслідок аналізу деяких кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за скоєння екологічних злочинів у національному законодавстві Іспанії, Федеративної Республіки Німеччини, а також модельних кримінально-правових норм Європейського Союзу, було виокремлено особливості їх законодавчої регламентації.

Можна зробити висновок, що процес вдосконалення відповідних норм вітчизняного законодавства, в тому числі і шляхом криміналізації нових суспільно небезпечних посягань на довкілля, буде продовжуватися. Зокрема, варто звернути увагу на вирішення цього питання в законодавстві

інших держав, а також враховувати положення міжнародних документів, в тому числі актів Європейського Союзу.

Література

1. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Ція. 2-е вид. М.: Інтер, 2004. 480 с.
2. Хавронюк Н. И. Уголовное законодательство Украины и других государств континентальной Европы: сравнительный анализ, проблемы гармонизации: дис. ... д-ра юрид. наук 12.00.08 / М.І. Хавронюк. М., 2007. 562 с.
3. Уголовный кодекс Испании. М.: Зерцало, 1998. 218 с.
4. Strafgesetzbuch (StGB). URL: http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stgb/gesamt.pdf
5. Уголовное право зарубежных стран: общая и особенная часть / под ред. Крыловой Н. Е. URL: https://stud.com.ua/67756/pravo/kriminalne_pravo_zarubizhnih_krayin
6. Мельник А.В., Полищук Г.С., Левченко Ю.А. предотвращение преступлений в отношении загрязнения окружающей среды в Украине: монография. − М .: ООО «НПП» Интерсервис », 2014. 178 с.
7. Попов И.В. Ответственность за преступления против природной среды по законодательству ФРГ / И.В. Попов // Международный научно-исследовательский журнал. 2012. № 10. URL: http://research-journal.org/law/otvetstvennost-za-prestupleniya-protiv-prirodnoj-sredy-po-zaNonodatelstvu-frg
8. Proposal for Directive of the European Parliament and of the Council on the Protection of the Environment through Criminal Law. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52001PC0139

9. Директива 2008/99 ЄС про охорону навколишнього природного середовища за допомогою кримінального законодавства від 19.11.2008 р. URL: http://eurocrim.jura.uni-tuebingen.de/cms/en/vorgang/41/
10. План дій «Україна – Європейський Союз». URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_693.
11. Екологічне право: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл./ за ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2013. 432 с.
12. Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія / А.П. Гетьман, А.К. Соколова, Г.В. Анісімова та ін.; за ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2014. 784 с.
13. А.П. Гетьман. Теорія юридичної відповідальності в сучасному екологічному законодавстві. Актуальні напрями правового забезпечення інноваційної та інвестиційної політики в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 14 лист. 2014 р. Харків: Право, 2014. С. 125-128.